

MEDIJSKA PISMENOST U DOBU PLANETARNE "MEME": IZMEĐU DIHOTOMIJE I KRITIČKOG MIŠLJENJA

Piše: Biljana Maslovarić, prof. dr univerzitetska profesorica

Živimo u vremenu intenzivnih promjena, koje se često opisuju kao novo stvaranje svijeta ili pojava planetarne "meme" – globalnog skupa ideja, slika i informacija koje se brzo šire i mijenjaju našu percepciju stvarnosti. U takvom okruženju, nameće se snažna potreba za pojednostavljenim, dihotomnim pogledima na svijet, što dovodi do "ili/ili" načina razmišljanja koji, paradoksalno, može ugroziti samu suštinu medijske pismenosti.

Ovaj pojednostavljeni pristup je sveprisutan u savremenom društvu, od političkih debata do komercijalnih reklama. Umjesto da podstiču kritičko razmišljanje i promišljanje složenosti svijeta, mediji često nude instant rešenja i polarizovane narative koji su dizajnirani za laku konzumaciju i širenje. Time se gubi iz vida suštinska svrha medijske pismenosti: osposobljavanje pojedinca da samostalno analizira, procjenjuje i interpretira informacije, umjesto da ih nekritički prihvata. Tradicionalno, medijska pismenost se posmatra kao skup vještina neophodnih za navigaciju kroz kompleksan medijski pejzaž, uključujući sposobnost analize, evaluacije i kreiranja medijskih sadržaja. Međutim, ako se fokusiramo samo na borbu protiv „lažnih vijesti“ ili promociju određenih izvora informacija, rizikujemo da izgubimo iz vida širu sliku: važnost kritičkog promišljanja i samostalnog mišljenja. Vrijeme utrošeno na polarizovane debate o tome šta je „prava“ a šta „pogrešna“ informacija, oduzima nam dragoceno vrijeme i energiju za razvijanje vještina koje su zaista neophodne za snalaženje u kompleksnom svijetu.

Ta sklonost ka dihotomiji nije nova pojava. Kroz istoriju, društva su se borila sa pojednostavljenim pogledima na svijet. Uzmimo za primjer Srednji vijek, gde je dominantna bila dihotomija između Boga i čoveka, svetog i profanog. Svijet je posmatran kroz prizmu religije, a sve što nije bilo u skladu sa crkvenim dogmama, smatrano je grešnim i opasnim. Međutim, sa renesansom dolazi do promjene paradigme. Renesansni mislioci i umjetnici ponovo otkrivaju vrijednost čoveka i prirode, uvodeći novu dihotomiju - čovek i priroda. Kao što je Protagora zaključio, čovjek postaje mjera/mjerilo svih stvari (onih koji jesu i onih koji nisu), tako da se umjetnost i nauka okreću ka istraživanju ljudskog potencijala i prirodnog svijeta. Iako je renesansa donijela oslobođenje od srednjovekovnog dogmatizma, ona je takođe stvorila nove podjele i sukobe. U današnjem dobu, eri brzog tehnološkog napretka, prevladava redukcionistički pogled koji sve svodi na dihotomiju: čovek ili ChatGPT, zanemarujući širi spektar ljudskih sposobnosti i potencijal za saradnju sa vještačkom inteligencijom.

Ta stalna dihotomnost, taj imperativ izbora između dvije suprotstavljene strane, prožima sve pore našeg društva. U politici, se to manifestuje kroz polarizovane debate u kojima se protivnici demonizuju i gde nema mjesta za nijanse i kompromise. U medijima, to se

ogleda u senzacionalističkim naslovima i polarizovanim narativima koji imaju za cilj da izazovu snažne emocije i podijele publiku. U svakodnevnom životu, to se manifestuje kroz pojednostavljene poglede na svijet koji nas sprječavaju da razumijemo kompleksnost ljudskih odnosa i društvenih problema.

Ovakav način razmišljanja je opasan iz nekoliko razloga: guši kritičko mišljenje, podstiče polarizaciju, ograničava kreativnost i smanjuje toleranciju. Kada smo primorani da biramo između dve suprotstavljene strane, gubimo sposobnost da analiziramo informacije, da preispitujemo pretpostavke i da formiramo sopstvene, nijansirane stavove. Dihotomni narativi stvaraju podjele u društvu i otežavaju dijalog i saradnju. Kada se ljudi svrstavaju u „za“ ili „protiv“ određene ideje ili grupe, gubi se prostor za razumijevanje, empatiju i kompromis. Kada smo zarobljeni u „ili/ili“ načinu razmišljanja, gubimo sposobnost da razmišljamo izvan okvira i da pronalazimo inovativna rješenja za probleme. Dihotomija „mi“ i „oni“ podstiče netrpeljivost prema onima koji su „drugačiji“ i otežava izgradnju inkluzivnog društva.

Da bismo se suprotstavili ovom trendu, neophodno je da razvijemo vještine kritičkog mišljenja i medijske pismenosti koje nas osnažuju da preispitujemo dihotomne narative, da tražimo različite perspektive i da formiramo sopstvene stavove. Medijska pismenost treba da nam pomogne da razumijemo da svijet nije crno-beli, već da se sastoji od mnogo nijansi sive.

U takvom okruženju, od presudne je važnosti da se fokus prebaci sa pukog prepoznavanja „lažnih vijesti“ na razvoj vještina kritičkog mišljenja i analize. Medijska pismenost ne smije da se svede na tehničku vještinu, već mora da postane integralni dio našeg obrazovanja i kulture, podstičući nas da aktivno učestvujemo u javnom diskursu, zasnovanom na argumentima, dokazima i uvažavanju različitih perspektiva. Kao što su agore u staroj Grčkoj bile mjesta okupljanja građana, razmjene ideja i donošenja odluka od zajedničkog interesa, tako i savremena medijska pismenost treba da omogući stvaranje digitalnih agora - prostora za inkluzivan i konstruktivan dijalog. Međutim, za razliku od tradicionalnih agora, digitalne platforme su izložene izazovima kao što su dezinformacije, govor mržnje i polarizacija. Stoga je od suštinskog značaja da razvijemo kritički pristup informacijama i da se aktivno borimo protiv negativnih pojava u digitalnom okruženju. U tom smislu, medijska pismenost ne smije biti samo skup vještina, već i etički kompas koji nas vodi kroz kompleksni svijet informacija. Potrebno je da razvijemo svijest o sopstvenim predrasudama i da budemo spremni da preispitamo svoja uvjerenja. Samo tako možemo stvoriti društvo u kojem se cijeni kritičko mišljenje, uvažava različitost i promoviše dijalog kao sredstvo za rješavanje problema.

U savremenom digitalnom dobu, kvalitetno obrazovanje, usmjereno na razvoj kritičkog mišljenja, predstavlja ključni alat za snalaženje u kompleksnom svijetu informacija. Medijska pismenost, kao integralni dio tog obrazovanja, treba da osposobi i odrasle i djecu/mlade da „čitaju“ novi digitalni svet, da razumiju njegove mehanizme i da se aktivno

angažuju u kreiranju njegovog sadržaja. Ona nije samo vještina prepoznavanja lažnih vijesti, već i sposobnost da se analiziraju izvori informacija, da se preispituju pretpostavke i da se formiraju sopstveni stavovi. Međutim, uprkos nespornoj važnosti kritičkog mišljenja, moramo priznati da smo mi u obrazovnom sistemu još uvijek daleko od dosljedne primjene ovog principa. Projekti poput „Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje (RWCT)“, kojeg sprovodi Pedagoški centra Crne Gore od 2001. godine, pokazuje da postoji svijest o važnosti ove teme i pokazan je snažan entuzijazam među učesnicima obuka. Ipak, kada je u pitanju stvarna primjena metoda, tehnika i strategija za kritičko mišljenje u učionici, optimizam brzo nestaje. Ovaj paradoks ukazuje na moguće dublji problem: nedostatak političke volje da se i nastavnici i djeca/mladi nauče kako se kritički misli. Kritičko mišljenje podrazumijeva preispitivanje autoriteta, postavljanje pitanja i formiranje sopstvenih stavova, što može biti u suprotnosti sa interesima onih koji žele da kontrolišu javno mnjenje i manipulišu društvom. Očigledno je da je lakše upravljati nepismenim bićima, onima koji nekritički prihvataju informacije i koji ne dovode u pitanje postojeći poredak. U takvoj situaciji, medijska pismenost postaje ne samo obrazovni cilj, već i politički čin. Kroz promociju kritičkog mišljenja, mi se borimo za pravo na slobodu izražavanja, na pristup informacijama i na aktivno učešće u demokratskom društvu.

Ovaj tekst je pisan za sajt medijskapismenost.me u okviru programa Agencije za audiovizuelne medijske usluge. Tekst je moguće preuzimati i dijeliti uz obavezno navođenje izvora.